

Với Đặng Tiến, phê bình văn học là yêu thương và sáng tạo

Sắp bước vào tuần lễ của Ngày Sách và Văn hóa đọc Việt Nam (21/4), của Ngày Sách và Bản quyền thế giới (23/4), nghe tin nhà phê bình văn học Đặng Tiến qua đời, văn giới càng xót xa và tiếc nuối. Từ Quảng Ngãi, nhà thơ Thanh Thảo gửi cho **Thể thao và Văn hóa** (TTXVN) những chia sẻ rất riêng của ông.

• Nhà thơ **THANH THẢO**

Tôi đọc những bài phê bình văn học, phê bình thơ của Đặng Tiến từ hồi tôi còn ở chiến trường Nam bộ. Do đặc thù công việc, tôi được tiếp xúc khá nhiều với báo chí và cả các tác phẩm văn học của Sài Gòn thuở đó. Và tôi đọc những bài viết của Đặng Tiến trên tạp chí *Văn*, một tạp chí văn học uy tín hàng đầu của Sài Gòn, cũng thuở đó.

Viết phê bình để... thỏa chí sáng tạo

Với Đặng Tiến, tôi cảm nhận những bài viết tạm gọi là “phê bình văn học” của ông, thì phần “phê” gần như rất ít, phần “bình” lại rất nhiều. Và có cảm giác Đặng Tiến chọn thể loại phê bình để viết, là để thỏa chí sáng tạo của mình, chứ không hề vì mục đích “khen” hoặc “chê” ai cả. Trong tất cả những bài phê bình văn học của Đặng Tiến, thì luôn luôn, yếu tố văn học được đặt lên hàng đầu. Yếu tố nghệ thuật luôn là then chốt. Và tình cảm của người viết với tác giả, những tâm đắc của người viết với tác phẩm là sự kết nối quan trọng nhất, nhiều khi mang ý nghĩa thiêng liêng.

Từng câu văn của Đặng Tiến, dù kỹ lưỡng, chặt chiu, nhưng luôn ấm áp. Với Đặng Tiến, viết phê bình chỉ là cái cớ để anh thỏa sức sáng tạo ở một lĩnh vực cần có sự kết nối thân thiết với nhà văn, nhà thơ. Sự sáng tạo, khả năng kết nối thân mật, lòng kính trọng với văn học, với sáng tạo của người mình viết phê bình, khiến Đặng Tiến trở thành nhà phê bình văn học thân thiết nhất với các nhà văn, nhà thơ.

Tôi thật sự quen và chơi khá thân với Đặng Tiến từ năm 2003, khi tôi lần đầu được sang Pháp dự một Liên hoan thơ quốc tế ở Paris. Anh Đặng Tiến đã đón bố con tôi, đã mời tôi về nhà anh ở Orléans (nhà ở quê) chơi và ngủ lại.

Nói thật, khi được ở nhà anh, trước vườn nhà có một hồ nước xanh sâu, có cả thiên nga bơi lội, tôi cứ nghĩ như mình đang ở nơi chốn thần tiên. Không phải vì ngôi nhà sang trọng theo kiểu biệt thự của nhà giàu, mà là ngôi nhà vườn giản dị, nhưng cảnh quan quá thu hút, quá đẹp ở một vùng quê nước Pháp, dù Orléans khá gần Paris.

Ở ngôi nhà vườn giản dị và đẹp như vậy, chủ nhân của nó là người có tâm hồn rất đẹp, có sự chân thành, thật thà hết sức đáng quý. Anh có sự kết nối với những người sáng tác văn học như một người bạn đồng hành, đồng cảm, đồng sàng mà không dị mộng.

Một nhà văn, nhà phê bình nổi tiếng như thế, lại ở Pháp từ rất nhiều năm, nhưng Đặng Tiến lại là một người “Quảng Nam rặt”. Từ giọng nói, cách cư xử, tình thân mật, sự quan tâm tới người khác, tới bạn bè văn chương, khiến tôi thực sự cảm

Nhà phê bình Đặng Tiến. ẢNH: VB

động. Vài lần sau sang Pháp, tôi cũng được anh Đặng Tiến tiếp đón như vậy, lại được về ngôi nhà vườn cảnh quan tuyệt đẹp của anh ở nhà quê, được vợ chồng anh đãi những món ăn “tuyệt đối Việt Nam” mà những người Việt xa nước, dù chỉ vài tuần như tôi, cảm thấy vô cùng thích thú.

Văn phê bình... thuần Việt

Văn phê bình của Đặng Tiến cũng như vậy. Nó thuần Việt tới mức ta phải kinh ngạc, thậm chí, nó mang đậm sắc thái miền Trung, sắc thái Quảng Nam, như ta được ăn một tô mì Quảng đúng chất, đúng điệu luôn.

Khi tới nhà Đặng Tiến ở Orléans, qua anh tặng tôi là mấy tập thơ và trường ca của... tôi, khiến tôi quá mừng. Vì tôi cũng không còn giữ được những tác phẩm đó

Hơn 35 năm dạy văn chương Việt Nam tại Pháp

Đặng Tiến qua đời tại bệnh viện ở Orléans, Pháp vào sáng ngày 17/4/2023. Ông sinh ngày 30/3/1940 tại làng An Trạch, phủ Điện Bàn, tỉnh Quảng Nam, nay thuộc xã Hòa Tiến, huyện Hòa Vang, thành phố Đà Nẵng.

Học Lycée Blaise Pascal (Đà Nẵng), tốt nghiệp Đại học Văn khoa (Sài Gòn) năm 1963. Bắt đầu viết điểm sách, phê bình từ 1960. Anh kết bạn rộng rãi, nhiều thế hệ, trong đó có nhiều người bạn chí tình như Bùi Giáng, Thái Tuấn, Phạm Công Thiện, Trịnh Công Sơn, Hoài Khanh, Bửu Ý, Đinh Cường, Trịnh Cung, Nguyễn Trung...

Ra nước ngoài từ năm 1966, lập nghiệp tại Pháp, dạy Pháp văn cho một trường trung học Pháp, dạy văn chương Việt Nam trong Ban Việt học tại Đại học Paris 7, từ ngày thành lập (1969) đến ngày nghỉ hưu (2005). Anh học thêm về lý luận văn học với Julia Kristeva và dân tộc học với Claude Lévi-Strauss. Sau 1975, viết cho nhiều báo và tạp chí ở trong nước. Tác phẩm chính: *Vũ trụ thơ* (1972, tái bản năm 2008), *Vũ trụ thơ II* (2008), *Thơ - Thi pháp và chân dung* (2009)... Anh còn hàng trăm bài nghiên cứu, phê bình chưa in thành sách.

Cuốn “Thơ - Thi pháp và chân dung”

của mình nữa. Dù biết, trước khi muốn viết phê bình văn học về ai đó, Đặng Tiến đã chuẩn bị rất đầy đủ những tác phẩm của người đó, nên khi viết, gần như anh đang nhỏ nhẹ tâm tình với tác giả mình đang viết. Nói thật, đó cũng là cách viết của tôi về một tác giả nào đó mà tôi yêu thích, nên tôi với Đặng Tiến thật là... “đồng khí tương cầu”.

Như khi anh Đặng Tiến viết về thơ Tế Hanh, một nhà thơ đồng hương với tôi mà tôi rất yêu thương, anh nhận xét thế này: “Tế Hanh là nhà thơ bình dị, đến với văn học với những bài thơ học trò chơn chất. Trong phong trào Thơ Mới vào giai đoạn đã hoàn chỉnh và tân kỳ, thơ Tế Hanh vẫn hồn hậu. Tiếp cận với thơ Âu Tây rất sớm, Tế Hanh không chịu ảnh hưởng bao nhiêu, vì không cảm thụ được những hình ảnh xa lạ hay những rung cảm mới mẻ. Một cách tự nhiên thôi, tâm hồn non trẻ của anh chỉ rung động trước những hình ảnh thân quen: Dòng sông quê, con đường đất; hiện đại lắm là sân ga với những toa đầy nặng khổ đau”.

Hai từ khóa trong thơ Tế Hanh là “chơn chất” và “hồn hậu”, anh Đặng Tiến đã tìm được khi viết về nhà thơ đầy cảm xúc và cảm giác này.

Với nhà phê bình, nhiều khi chỉ cần tìm được “chìa khóa” để mở ra cánh cửa vào tác phẩm của tác giả mà mình đang viết, thì sự thành công đã chiếm tới một nửa bài viết rồi. Đặng Tiến thường thành công như vậy.

Muốn có thành công ấy, nhà phê bình phải “đồng thanh tương ứng, đồng khí tương cầu” với tác giả mà mình viết. Và thực sự yêu tác giả ấy, mới viết được.

Với nhà phê bình văn học Đặng Tiến, tôi chỉ muốn thêm một câu cuối bài viết đã dài này: “Đó là nhà phê bình của yêu thương”.

Xin vĩnh biệt anh Đặng Tiến thân yêu!

Tưởng trái nghĩa hóa ra đồng nghĩa

Bất cứ ngôn ngữ nào cũng có hiện tượng đồng nghĩa và trái nghĩa. Từ trái nghĩa (antonym) là những từ có nghĩa trái ngược (với một từ nào đó), thường là tính từ (những từ chuyên biểu thị ý nghĩa tính chất, thuộc tính của sự vật, hiện tượng).

Ví dụ, từ một từ “tươi”, người ta có thể thiết lập rất nhiều cặp trái nghĩa: tươi >< héo (rau tươi >< rau héo), tươi >< ươn (cá tươi >< cá ươn), tươi >< khô (rơm tươi >< rơm khô), tươi >< đặc (sữa tươi >< sữa đặc)... Có thể có nhiều cặp từ trái nghĩa khác theo mô hình A >< không A này.

Nhưng có một điều lạ là trong tiếng Việt lại có khá nhiều trường hợp lại không tuân thủ nguyên tắc ấy.

Trong giờ học Tiếng Việt, cô giáo ra bài tập: “Em hãy đặt một câu mô tả chuyện sáng nay em ngẫu nhiên gặp một chuyện gì đó, làm em bất ngờ không phản ứng kịp”, một học sinh trả lời:

- Thưa cô! Câu của em là: “Sáng nay em đến lớp, thỉnh linh có một con chó trong ngõ xô ra”.

Cậu học sinh thứ hai:

- Thưa cô! Câu của em là: “Sáng nay em đến lớp, bất thỉnh linh có một chiếc xe máy từ trong ngõ vụt ra”.

Hai ví dụ làm cho cô giáo rơi vào tình huống lúng túng, khó xử. Cũng bởi hai từ “thỉnh linh” và “bất thỉnh linh” được dùng trong hai câu về cơ bản có nghĩa giống nhau (chỉ việc gì đó diễn ra một cách hết sức bất ngờ, không thể lường trước được). Trong khi đó, trong các bài giảng trước, cô vẫn nói là từ một từ đã cho, nếu thêm từ phủ định vào trước (như không, chưa, bất, vô...) ta sẽ có một từ trái nghĩa (xa >< không xa, thành >< bất thành, nghiệm >< vô nghiệm). Vậy mà ở đây thỉnh linh có nghĩa giống hết bất thỉnh linh (tất nhiên dùng “bất thỉnh linh” sắc thái có mạnh hơn một chút).

Nhìn rộng ra, ta lại thấy tiếng Việt không thiếu những trường hợp tương tự. Tổ hợp “bất khả chiến thắng” và “bất khả chiến bại” cũng có nghĩa giống nhau, nên hoàn toàn có thể thay thế cho nhau.

Hoặc các ví dụ: “Thuyền chạy trên sông Hồng” và “Thuyền chạy dưới sông Hồng” đều mô tả một hiện trạng “Có một con thuyền đang chạy ở sông Hồng”. Nhưng tại sao, khi dùng từ đối nhau (trên >< dưới) lại không làm cho bản chất sự tình thay đổi. Tương tự như vậy, hai ví dụ “Trẻ chơi trong sân” và “Trẻ chơi ngoài sân” cũng chẳng khác gì nhau (mặc dù trong >< ngoài).

Khi một cổ động viên nói: “Cẩn thận, đầu hiệp 2, Messi đã ra sân”, còn một cổ động viên khác nói: “Cẩn thận, đầu hiệp 2, Messi đã vào sân”, thì đều hiểu như nhau.

Về những trường hợp như vậy, các nhà ngôn ngữ giải thích rằng, cách dùng các biến thể từ là tùy thuộc “điểm nhìn” (tức vị trí đặt “camera” của người nói). Trong ví dụ “Trẻ chơi trong sân/ Trẻ chơi ngoài sân”, nếu ai đó đang ngồi trong nhà nhìn trẻ con chơi ở ngoài cửa, sẽ dùng từ “ngoài” (Trẻ chơi ngoài sân); còn nếu đang ở ngoài ngõ nhìn vào sân nhà, sẽ dùng từ “trong” (Trẻ chơi trong sân). Hai từ “vào/ ra” có thể dùng theo cách dùng của mỗi người (ra sân = vào sân = vào thi đấu).

Còn rất nhiều từ trái nghĩa được dùng với ngữ cảnh đồng nghĩa như vậy. Không ít học viên nước ngoài phải “botay.com”. Ngôn ngữ tự nhiên kể cũng oái oăm thật.

Ngoài miệng em nói từ “không”

Thực ra từ “có” trong lòng em đây

PGS - TS PHẠM VĂN TÌNH

THÔNG TẤN XÃ VIỆT NAM

www.thethaovanhoa.vn

• TỔNG BIÊN TẬP
LÊ XUÂN THÀNH

• PHÓ TỔNG BIÊN TẬP
ĐỖ ĐOÀN PHƯƠNG
TRẦN VIỆT DŨNG
TRẦN ĐĂNG SON

• HOA SĨ
LƯU BÁCH VIỆT

LIÊN HỆ

• TÒA SOẠN: 11 TRẦN HUNG ĐẠO, HOÀN KIẾM, HÀ NỘI. ĐT: 024.38248601 - FAX: 024.38248600 - WEBSITE: www.thethaovanhoa.vn - EMAIL: toasoan@thethaovanhoa.vn
+ THU KÝ TÒA SOẠN: 024.39331878 + PHÒNG VĂN HÓA: 024.38267043 + PHÒNG THỂ THAO: 024.38255079 + PHÒNG TRUYỀN THÔNG ĐA PHƯƠNG TIỆN: 024.39336051
+ PHÒNG TỔNG HỢP: 024.38248601 + PHÒNG PHÁT TRIỂN TRUYỀN THÔNG: 024.38254756 (QUẢNG CÁO), FAX: 024.38264901

• ĐẠI DIỆN TẠI TP. HỒ CHÍ MINH: 116-118 NGUYỄN THỊ MINH KHAI, Q.3 - ĐT: 028.39305922 (BIÊN TẬP), 028.39303373 (QUẢNG CÁO) - FAX: 028.39303332

• ĐẠI DIỆN TẠI ĐÀ NẴNG: 28 LÊ THÁNH TÔN, Q.HẢI CHÂU, ĐÀ NẴNG - ĐT: 0236.3849355 - FAX: 0236.349355

• IN TẠI: CÔNG TY TNHH MTV IN VÀ THƯƠNG MẠI TTXVN, CÔNG TY TNHH MTV ITAXA, CÔNG TY IN XỐ SỐ KIẾN THIẾT VÀ DỊCH VỤ ĐÀ NẴNG

• PHÁT HÀNH: PHÍA BẮC: 5 LÝ THƯỜNG KIỆT, HÀ NỘI - ĐT: 024.38254997; PHÍA NAM: 116-118 NGUYỄN THỊ MINH KHAI, Q.3, TP. HỒ CHÍ MINH - ĐT: 028.39306665;

MIỀN TRUNG: 28 LÊ THÁNH TÔN, ĐÀ NẴNG - ĐT: 0236.3837194;

• GPXB: SỐ 229/GP-BTTTT, CẤP NGÀY 28/7/2014.

▶ HOT LINE: 098.111.9189